
RECENZIOK

A népelemek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon. Szerk.: Szádóczki Vera. Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport, 2017. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok, 16.) 175 old.

Az MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport immáron egy évtizedes múltat tekint vissza. Ez idő alatt számos tanulmánykötet született, amelyeknek középpontjában a lelkiségtörténettel kapcsolatos interdiszciplináris vizsgálódások állnak. A kutatók a PPKE Magyar Irodalomtudományi Tanszékének munkatársai, de konferenciáikon rendszeresen szerepelnek más hazai és határon túli magyar nyelvű egyetemeken és más intézetek kutatói is.

A *népelemek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon* című kötet a kutatócsoport 2016. december 1-i konferenciáján elhangzott előadásokon alapuló írásokat tartalmazza. A kiadvány a *Lelkiségtörténeti Tanulmányok* legújabb darabja, ám a sorozat több korábbi konferenciakötete szintén vizsgálta a jelenlegihez hasonló témákat. Gyülekezeti énekekkel foglalkozik a *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek* című munka, a *Régi magyar imakönyvek és imádságok, az Irodalom és lelkiség, az Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon* című gyűjtemények, valamint Szelestey N. László önálló kötete (*Lelkiség és irodalom*) is tartalmaz a gyülekezeti énekek tematikus csoportját érintő tanulmányokat.

A kötetben – a sorozat korábbi darabjaihoz hasonlóan – az irodalomtudományi megközelítéseken túl történettudományi, zenetörténeti és néprajzi szempontú írások is fellelhetők. A többirányú tudományos megközelítés mellett azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a vizsgált énekek a különböző felekezetek számára identitásképző elemként is funkcionáltak, illetve funkcionálnak mind a mai napig. Egy katolikus számára ugyanis Kájoni Jánosnak vagy éppen a *Cantus catholicus*nek ugyanolyan fontos szerepe van, mint a protestáns kultúrkörben Szenci Molnár Albertnek. Megkülönböztetik őket a többi egyház liturgiai hagyományától, illetve a felekezeti énekkincs sajátos nemzeti változatának is tekinthetők. Tehát a kiadványnak, a tudományos szempontok mellett, létezhet nemcsak a kora újkori, hanem a jelenlegi egyházi társadalmak szempontjából is figyelembe vehető jelentősége. A kötet alfabetikus sorrendje azonban nem könnyíti meg az olvasó dolgát. Áttekinthetőbb lenne, ha a sorozat következő darabjait tematikus csoportokat rendezve szerkesztenék.

A tanulmányok nagyobb részben a katolikus felekezet identitása szempontjából fontos szerzőket, énekeskönyveket, énekeket vizsgálják. DÉKÁNY VANDA tollából ismerjük meg a Pannonhalmi Bencés Főapátságban őrzött veszprémmvarsányi énekeskönyv 17. századi énekeit, melyek tovább élnek az énekeskönyvben. FARMATI ANNA az első hivatalos népelemekgyűjteményben (*Cantionale catholicum, 1651*) elvégezhető mikroelemzések és mélyfúrások lehetőségeit veti fel. RÉGER ÁDÁM *Kájoni János Hymnáriumának szerkezetéhez* című tanulmánya új kontextus felől közelíti meg a szakirodalomban gyakran vizsgált csíksomlyói szerzetes munkáját. A *Lelkiségtörténeti Tanulmányok* sorozat több korábbi kötete is foglalkozott az említett versgyűjtemény egy-egy kiválasztott darabjával vagy tematikus csoportjával, de egyik sem vizsgálta a *Hymnarium* makroszerkezetét. A

szerző ezt a hiányt sikeresen pótolta tanulmányával. Régebbi leginkább a gyűjtemény összeállításának módja érdekelte, melyben nagy segítséget nyújtott a kéziratához mellékelte két jegyzék. Megállapította, hogy az összeállító precíz munkát végzett, és szinte teljes egészében megismerhetjük az énekeskönyv mögött meghúzódó koncepciót.

A tanulmánykötet más írásai is foglalkoznak a *Hymnariummal*, annak további tematikus csoportjaival, illetve Kájoni János egyéb gyűjteményes munkáival. MEDGYESY S. NORBERT a nagypénteki passiók népénekeket elemzi (*Nagypénteki énekek a Kájoni-Hymnariumban: népszolozsma, stációs népének vagy korai passiójáték?*), míg KŐVÁRI RÉKA a Jézus nevééről szóló énekcsoportot vizsgálja (*A Kájoni Cantionale Jézus nevééről szóló énekcsoportjának dallamai*).

PAPP ÁGNES egy másik, a katolikusok felekezeti identitása szempontjából szintén fontos népénekgyűjteményt elemez (*A mise állandó énekei magyarul az 1674-es Cantus catholiciben*). Az 1674-ben, Sámbar Mátyás jezsuita szerzetes által kiadott *Cantus catholicivel* kapcsolatban arra a kérdésre keresi a választ, hogy tekinthető-e a magyar nyelvű mise közvetlen elődjének. Jelentősége abban áll, hogy első alkalommal szerepelnek benne magyar nyelvű miseordinárium énekek. Papp a dallamjelzések elemzését végzi el és az ebből levont következtetéseit ismerteti.

A kiadvány azonban figyelmet érdemel a protestáns felekezetek szempontjából is. H. HUBERT GABRIELLA *A 17. századi gyülekezeti énekek kutatásának új lehetőségei* című munkájának egyik legfőbb erénye, hogy összegzi a 17. századi református és lutheránus felekezet által használt énekekkel kapcsolatos eddigi eredményeket. Másrészt felvázol a jövőben a témával foglalkozni kívánó kutatók számára különböző irányokat, bemutatva, hogy milyen más diszciplínák számára tartalmazhat új lehetőségeket, illetve a saját területén belül is tisztázza a még meg nem vizsgált kérdéseket. HEVESI ANDREA *Thordai János nótajelzés-használata* című tanulmánya az unitárius felekezet kéziratos énekeskönyvének nótajelzéseit vizsgálja, és abból von le következtetéseket a liturgiák rendjére, illetve az egyház tagjainak zenei műveltségére vonatkozóan.

Az egyes gyülekezeti énekek vagy énekcsoportok jelentősége túlmutat az egyházi kereteken. Elég, ha arra utalunk, hogy Szenci Molnár Albert zoltárköltészete, amit egyébként a kötet több darabja is megemlíti, a világi költészetre is nagy hatást gyakorolt. De ugyanitt VADAI ISTVÁN *Vásárhelyi András Mária énekéről* című munkájára is gondolhatunk. A kutató a vers eredetiségére kereste a választ. Az *Angyelnak nagyságos asszonya* kezdetű költemény a középkori magyar költészet egyik jól ismert darabja. Jelentősége a magyar világi költésztörténet szempontjából sem elhanyagolható, ugyanis Vadai István azt állítja, hogy a vers feltehetőleg eredeti alkotás, tehát nem fordítás. Kuriózum, hogy a versnek akrosztichonja és kolofonja is van, amely poétikai eljárások még ritkaságszámba mentek a magyar nyelvű költészetben a szöveg keletkezése idején. Vadai tanulmánya azért is jelentős, mert az elmúlt 40 évben keveset foglalkoztak a verssel. A tanulmány eredményei nyomán a továbbiakban érdemes lenne azt a kérdést megvizsgálni, hogy hagyományteremtő volt-e a költemény a fentebb említett eljárások tekintetében.

A szerkesztő, SZÁDOCZKI VERA tanulmánya (*Több felekezet által használt énekek a 17. századi katolikus énekeskönyvekben*) egy olyan

jelenséggel foglalkozik, amely szintén további vizsgálódásokat kívánna meg. Szám szerint tekintélyes mennyiségű énekről tudjuk, hogy azokat több felekezet is használta. Ezzel kapcsolatban az elsődleges kérdés a versek eredete. Katolikus vagy protestáns eredetűek, kik használták először és milyen változtatásokat végeztek el rajtuk? Valamint arra is külön figyelmet kell fordítani, hogy milyen alkalmakkor használt énekekről van szó, hiszen itt mutatkoznak meg a dogmatikus különbségek. A szerző azt állapította meg, hogy az úrnapi versek között nem található egyezés, hiszen ez az ünnep a protestáns felekezeteknél nem létezik. A vizsgálat egyelőre csupán három gyűjteményre terjedt ki (*Cantus catholici*, *Cantionale catholicum*, *Lyra coelestis*), így érdemes lenne további gyülekezeti- és népénekgyűjteményeket is bevonni az elemzésbe, hogy minél árnyaltabb képet kapjunk a felekezeteken való átívelés körülményeiről.

A kötet nagy erénye, hogy igyekszik a magyarországi gyülekezeti- és népének témáját nyelvileg is szélesebb körben feltárni. Ennek a törekvésnek a legjobb példája KOVÁCS ESZTER tanulmánya (*A magyarországi biblikus cseh és szlovák nyelvű énekek és versek repertóriuma és felhasználási lehetőségei*). A szerző a Magyarország területén jelen lévő szlovák kisebbség gyülekezeti énekeiről és verseiről szóló kutatásainak eredményét ismerteti, külön reflektálva a további felhasználási lehetőségekre.

A gyűjtemény azonban nem kizárólag énekekről és énekeskönyvekről szól. BALI JÁNOS munkája (*Olasz tankönyvek, német orgonák, magyar népének: templomi orgonakíséret a 17. században*) arról értekezik, hogy milyen orgonák kíséretével szólaltak meg a hazai liturgiák. Megjegyezte, hogy Magyarországon elsősorban német típusú orgonák kísérték a hazai gyülekezeti éneklést. Az orgonisták pedig elsősorban olasz tankönyvekből sajátították el az orgonáláshoz szükséges tudást.

A kötet elsődleges célja az volt, hogy a fejlődéstörténeti koncepcióval szemben alternatívát mutasson. A kitűzött célokhoz képest rengeteg előrelépés történt. Az 1800 előtti gyülekezeti- és népénekekről, énekgyűjteményekről a kötetnek köszönhetően újabb adatokat ismerhetünk meg. Noha néhány tanulmány közel áll a konferencián elhangzott előadáshoz, amennyiben fontos kérdéseket vet fel, de nem elemzi az adott problémának megfelelő terjedelemben, összességében azért megállapítható, hogy a kötet kiválóan alkalmas arra, hogy további kutatásokra ösztönözzön, valamint az egyetemi oktatásban is hasznosítani lehessen. Remélhetőleg további konferenciák, kiadványok is gazdagítani fogják a protestáns gyülekezeti énekekről, illetve katolikus népénekekről szóló ismereteinket.

(ism.: Nagy Dávid)